

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XL

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицакџић, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Каџичић, Блаже Конески, др Тине Лоџар, др Александар Младеновић
др Асим Пецо, др Милош Пешикан, др Живојин Сијанојчић, др Драго Ђуџић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1984

О НЕКИМ СИНТАКСИЧКИМ СЛУЖБАМА ИМЕНИЦА ТИПА ЧОВЕК, ЖЕНА И СЛ.

1. Овде ће бити говора о српскохрватским речима које људско биће именују у суштинском смислу, а то значи као представника појавне врсте „људски створ“ исказане у некој од њој својствених биолошких верзија: *човек, жена, девојка, дечко* и сл. Оваквим „суштинским називима“ додељују се у реченици неке посебне службе. Осветљавању тих служби биће посвећено ово излагање.

2. Подсетићу, пре свега, на чињеницу да се „суштински називи“ остварују у конструкцији с придевом као предикати реченица чији је субјекат идентификован појединац: *Зорица је лепа жена, његов браћ је частан човек, она је њамејна девојка, он је добар дечко* и сл. У односу на такав субјекат, „суштинско“ значење предикатске именице као такве показује се комуникативно редувантним; предикатска порука садржана је у податку који изриче њен атрибут, тј. придев.

Придев је, као што знамо, у стању да и без посредства именице оствари предикатску јединицу. Ако при том означава особину која је по себи таква да је неминовно поимамо као инхерентну људској природи (*висок, лепа, њамејан, добар* и сл.), дато предикатско решење је с комуникативне тачке гледишта идентично с оним које отелотворује придевско-именичка конструкција. Друкчије речено, ова се два решења јављају као равноправне обличне верзије једне исте предикатске јединице: *он је висок* || *он је висок човек, она је лепа* || *она је лепа жена, она је њамејна* || *она је њамејна девојка, он је добар* || *он је добро дејше* и сл. Међутим, као што сам већ имала прилике да напоменем¹, постоје и друкчије особине, такве чија природа допушта да их, зависно од случаја, схватимо или као пролазна, само у датој прилици испољена својства или, напротив, као урођену одлику особе о којој је реч (неко је, рецимо, само под одређеним околностима, дакле привремено, љубоморан или увиђаван или болестан или коректан или сл., док други исто својство носи као саставни део своје природе). У таквим случајевима поменута два предикатска решења престају функционисати као факултативне варијанте истога. Ступајући међусобно у опозициони однос, она

¹ В. Милка Ивић, *Lingvistički ogledi*, Biblioteka XX vek, 61, Prosveta, Beograd 1983, на стр. 106—107.

постају две различите предикатске јединице. Ту је сад, наиме, присуство именице уз придев, на супрот њеном одсуству, срачунато на пружање података о томе да исказану особину треба разумети — не као привремену, везану за дату прилику, већ као карактеристичну црту природе именованог лица: *он је љубоморан* = „он је САД, У ОВОЈ ПРИЛИЦИ, љубоморан“ / *он је љубоморан човек* = „он је ПО ПРИРОДИ СВОЈОЈ љубоморан“, *она је била увиђавна* = „она је ТАДА, У ТОЈ ПРИЛИЦИ, била увиђавна“ / *она је била увиђавна жена* = „она је ПО ПРИРОДИ СВОЈОЈ била увиђавна“ и сл.

Питање које досада није постављано, а које се у овом контексту разматрања неминовно намеће, гласи: како се у предикату оствареном у виду везе придева и именице ова значењски поставља према придеву?

Пут до одговора открива околност да се приликом парафразирања примера који се имају у виду „суштински назив“ замењује изразом *ио њприроди својој*: *он је љубоморан човек* = „он је ПО ПРИРОДИ СВОЈОЈ љубоморан“ и сл. Том смо околношћу, у ствари, упозорени на противуречност која постоји између спољашњег (обличко-синтаксичког) и унутрашњег (семантичког) устројства предикатске јединице о којој је реч: упркос чињеници да ту јединицу отелотворује придев који је постављен атрибутски уз именицу, на информативном се плану улога детерминатора ипак не додељује њему у односу на њу, него њој у односу на њега. Њена је функција, наиме, обавештавање о томе да особина коју именује додељени јој придевски атрибут испољава суштински карактер у том смислу што постоји као саставни део природе оне особе о чијој је особини реч. На ово се неизбежно надовезује завршни закључак: у приликама кад исказује податак „урођено“, „суштински назив“ функционално напушта семантичку класу именица и прикључује се категорији прилога.

3. У српскохрватском ранијих развојних епоха, укључујући ту и почетак овог века, „суштински назив“ се појављивао у предикату не само повезан с придевом, већ и с именицом, и то таквом која својим лексичким значењем саопштава о друштвеном или карактерном типу чији је представник особа именована као реченични субјекат. При том се „суштински назив“ постављао обично испред ове (*Poslan bi Ilija . . . g ženi udovici* — почетак XVI века, Задарски лекционар²; *K'o je pristojno čovjeku učitelju* — крај XVIII века, А. Томиковић³; *I gle, čovjek Atarip bješe došao u Jerusalem . . .* — Вук Караџић⁴; *Rodičes sina i biče čovjek ubojica* — Ђуро Даничић⁵; и сл.), мада има потврда и за обрнути редослед (да имь не илаю на мане прѣити ни за едного човека сегга свѣта волю. . . ни за страхъ ни за благо тако граѓанина нашего како госта човека) — средина XV века, Дубровник⁶; *Počasti putnika čovika* — друга поло-

² В. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Југославенске академије знаности и умјетности (у даљем излагању *RJAZU*) под речју *žena*.

³ *RJAZU* под речју *čovjek*.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ *Monumenta serbica*, ed. Fr. Miklosich Viennae 1858, на стр. 432.

вина XVIII века, Андрија Качић Миошић⁷; и сл.). У стандардном српскохрватском нашег времена под сличним се комуникативним околностима „суштински назив“ по правилу не појављује. Те околности нису увек исте, а своде се на следеће.

Уз предикатску именицу „суштински назив“ је употребљаван, поред осталог, и ради експлицирања податка о томе да указану карактерну особину треба сматрати урођеном: *Родићеш сина и биће човек убојица* (Ђуро Даничић) = „родићеш сина и биће ПО ПРИРОДИ СВОЈОЈ убојица“; *Ако се домаћин нађе човек салгија, те се с њом . . . рошне шалити . . . она се сирота заштиди* (Ријечка нахија у Црној Гори)⁸ = „Ако се домаћин нађе ПО ПРИРОДИ СВОЈОЈ шалгија . . .“; и сл. Податак о урођеном је, међутим, имплициран већ лексичким значењем дате именице — *убојицом* или *шалгијом* називаемо човека који је по природи склон тучи односно шали (а не онога ко се само сад, у овој конкретной прилици, бави првом, односно другом активношћу). Једном речју, том околносту комуникативне редувантности саопштења „урођено“ условљено је, очигледно, испуштање „суштинског назива“ у истим примерима онда кад ове остварујемо у верзији која одговара духу данашњег стандардног језичког израза: *Родићеш сина и биће убојица, Ако се домаћин нађе шалгија . . .* и сл.

„Суштински назив“ је некада стављан и уз назив представника одређеног друштвеног типа људи (тј. уз речи као *Арајин, учитељ, краљ, блудница* и сл.) о коме се говори или (1) као о конкретном, али још недовољно идентификованом појединцу или (2) уопштено, у смислу „сваки онај на кога је применљив дати назив“: (1) *Послан би Илија . . . г жени удовици* (Задарски лекционар⁹), *Довео нам је човека Јеврејина* (Ђуро Даничић¹⁰), *У неко доба ево ја иде к мени иде човек Арбанас* (Стјепан Митров Љубиша¹¹) и сл.; (2) *Приликује се човеку краљу* (А. Томиковић¹²), *Рођасти путника човека* (Андрија Качић Миошић¹³), *Човека јеретика клони се* (Вук Караџић¹⁴) и сл. Данас је, међутим, правило да се посебно експлицира само значење појединачног (а неодређеног), које је својствено примерима типа (1), али се у ту сврху уместо „суштинског назива“ искориставају изрази као *неко, некакав, један*: *Послан би Илија . . . к некој удовици, Довео нам је некаког Јеврејина, У неко доба ево ја иде к мени иде један Арбанас* и сл. Уколико су посреду случајеви типа (2), уз именицу се никаква посебна ознака не изриче — довољно се лако разабера да њено значење треба разумети у уопштеном смислу: *Приличи се краљу, Почасити њујиника, Јеретика се клони* и сл.

⁷ RJAZU под речју *човек*.

⁸ RJAZU под речју *сирота*.

⁹ RJAZU под речју *жена*.

¹⁰ RJAZU под речју *човек*.

¹¹ Пример преузет из још неискоришћене језичке грађе Института за српскохрватски језик (Београд).

¹² RJAZU под речју *човек*.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

Ова данашња пракса одбацивања некада тако обичних синтаксичких конструкција постаје сасвим објашњива тек у светлости чињенице да је (разговорни) српскохрватски накнадно, тј. у најновије време, развио релативно широко једну специфичну употребу „суштинског назива“ која подразумева, поред осталог, и његово постављање уз именице описаног лексичког типа, али са функцијом различитом од свих досад разматраних. Постоје посредне потврде за то да заматак ове треба тражити у оквиру заменичке улоге „суштинског назива“. Имајући то у виду, ми ћемо овде покушати, прво, да ту улогу у најглавнијим цртама опишемо, а затим да реконструишемо принцип по којем се за њу могла везати дата функционална иновација.

4. Од најстаријих времена до данас „суштински назив“ и самостално, тј. ван конструкције с другом именицом, служи означавању људског створа у оба смисла — уопштеном (примери типа *U Miloša je grlo tako glasovito bilo da je mogao dovikati čoveka iza devetoga brda* — Милан Ђ. Милићевић¹⁵) и конкретном (примери типа *U Kosovu pokazivali su mi čoveka iz sela Ridana po prezimenu Trifunovića koji ima šezdeset i dvoje ćeljadi* — Вук Караџић¹⁶), што је знана чињеница. Мање је познато да се у српскохрватском овог и претходног века (потврде из ранијих развојних епоха, засада бар, изостају) „суштински назив“, под одређеним околностима, јавља и као парапрономен отелотворујући се уместо личне заменице трећег лица. Поготову су те „одређене околности“ измицале досада пажњи науке, што је пропуст који се у оваквом контексту разматрања мора обавезно надокнађивати.

Употребу о којој је реч егземплификују следећи и њима слични примери: *Isak stade sijati u onoj zemlji i dobi one godine po sto, tako ga blagoslovi gospod, i obogati se ČOVJEK¹⁷ i napredovaše sve većta te posta silan* (Буро Даничић¹⁸); *Pred sudnicom stojahu Mina Paranosić i Kuzma Gluhako vić. Šta je, Mina? upitaće kmet. Došao sam, kmete, da vi se žalim na Kuzmana: potr me ČOVEK. Šta je to bilo? Pustio ČOVEK volove u moju nivu pa mi pojeli kukuruz sa do leka. Šta ti tražiš, Mina, a šta ti daješ, Kuzmane? Ja mu dajem da odmeri toliko od moje nive i da obere o jeseni, a on ne će. A što ti, Mina, ne ćeš tako? Neću ja da berem tuđu nivu nego svoju. Ali eto tvoja pojedena? A što da mi je pojede? E, što da pojede? ČOVEK ti kaže kako je bilo, nije ni on rad; sad da se kako namirite. Ja ne znam kako da se namirimo. Evo izmi negovu nivu pa beri o jeseni kako ti ČOVEK nudi* (Милан Ђ. Милићевић¹⁹); *Грех је Зорци замерати: дете јој лежало болесно, њ а ЖЕНИ није било ни до чега²⁰; Није шребало да ја ишучеш, није ДЕЧКО*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ У свим оваквим примерима који су преузети из писаних извора посебно наглашавање „суштинског назива“ није, наравно, изворно, већ моје.

¹⁸ *RJAZU* под речју *čovjek*.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Примери као што је овај, о чијем се извору не даје никакво ближе обавештење, преузимају се из разговорног језика аутохтоних Београђана.

намерно њао; Он је њу њред њеним друџарицама њонизжавао, ња се ДЕВОЈКА увредила; и сл. У оваквим примерима говорно лице „суштинским називом“ не исказује само особу о чијем поступку (понашању, расположењу, стању, својству и сл.) саопштава, већ истовремено, зависно од датог случаја, или изражава своје или призива сабеседничково разумевање за смисао (значај, тежину, неминовност, исправност и сл.) тога поступка (понашања, расположења, стања, својства и сл.) у контексту осталих околности које се истом приликом помињу. „Суштински назив“, дакле, обавља овде истовремено две синтаксичке функције; он је уједно и парапрономен и својеврсна модална ознака која упозорава на то колико је говорном лицу стало до тога да буде обезбеђено одговарајуће разумевање за саопштено.

Да се ради управо о оваквом модалном значењу, потврђује на свој начин парафразни тест. Наиме, у својству парафразног еквивалента примера с овим бифункционалним „суштинским називом“ појављује се реченица у којој на дато лице упућује (било експлицитно или имплицитно) лична заменица, док се конкретна модална нијанса исказује парентетичним изразом — типа *разумеш ли* и сл., уколико говорно лице призива сабеседничково разумевање, а уколико изражава своје — типа *наравно* и сл.; у овом другом случају могуће је, осим тога, ради сигнализовања истог тог модалног значења употребити прилошки израз типа *лепо, умесно* и сл. којим се у карактеристичном смислу квалификује реченични предикат: *Исак сѝаде сѝајѝи у оној земљи и доби оне ѝодине ѝо сѝо, ѝако ѝа блаѝслови ѝосѝод, и обоѝаѝи се ЧОВЈЕК . . . (= „ . . . и ОН се, НАРАВНО, обогати . . .“); Пред судницом сѝоѝаху Мина Параносић и Кузма Глуваковић . . . Дошао сам кметѝе, да ви се жалим на Кузмана: ѝоѝѝр ме ЧОВЕК (= „ . . . ОН ме, РАЗУМЕШ ЛИ, потро“). Шѝѝа је ѝо било? Пустѝо ЧОВЕК волове у моју њиву . . . (= „ . . . Пустѝо, РАЗУМЕШ ЛИ, волове у моју њиву . . .“). Шѝѝа ѝѝи ѝфражѝи, Мина, а шѝѝа ѝѝи дајеш. Кузмана? Ја ѝу дајеш да одмери ѝолико од моје њиве и да обере о јесени . . . А шѝѝо ѝѝи, Мина, нећеш ѝако? . . . ЧОВЕК ѝѝи каже како је било . . . (= „ . . . ОН ти ЛЕПО каже како је било . . .“). . . Ево узми његову њиву ѝа бери о јесени како ѝѝи ЧОВЕК нуди (= „Ево узми његову њиву па бери о јесени како ти ОН ЛЕПО нуди“); Грех је Зорици замерати: дете јој лежало болесно, ѝа ЖЕНИ није било ни до чега (= „Грех је Зорици замерати: дете јој лежало болесно, па њој, НАРАВНО, није било ни до чега“); Није ѝребало да ѝа ѝѝучеш, није ДЕЧКО намерно ѝао (= „Није требало да га тучеш, није ОН, СХВАТИ, намерно пао“); Он је њу ѝред њеним друџарицама ѝонизжавао, ѝа се ДЕВОЈКА увредила (= „Он је њу пред њеним другарицама понижавао, па се ОНА, ДАБОМЕ, увредила“).*

Под одређеним околностима „суштински назив“ оваквог бифункционалног карактера своју парапрономиналну службу не обавља у односу на треће, већ на друго лице. Те се околности своде на следеће: будући да се особа којој се обраћамо с позивом на вршење именоване радње о тај позив оглушује, ми јој га исказујемо уз ословљавање „суштинским називом“, чиме јој, у ствари, уједно упућујемо апел у смислу „СХВАТИ већ једном шта ти се каже“: *Маро, усѝани . . . Молим ѝѝе, Маро, да*

успанеи . . . Ама, успај, ДЕВОЈКО, шта чекаш (= „ . . . Ама, устај, РАЗУМЕШ ЛИ, шта чекаш“); *Ти — боље да ћуштиш . . . Ућушти, најлепше те молим . . . Умукни, ЧОВЕЧЕ, док те нисам ударио* (= „Умукни, РАЗУМЕШ ЛИ, док те нисам ударио“); и сл.

У разлучивању модалне од парапроминалне службе оличен је последњи иновациони корак на пољу употребе „суштинског назива“ у колоквијалном српскохрватском. Данас је, наиме, могуће у разговорној реченици прво исказати дату особу њеним личним именом или одговарајућим заменичким обликом, па одмах за тим изрећи и „суштински назив“ као својеврсну редупликацију те заменице, односно тог имена: *ОН, ЧОВЕК, није луд да оде кад зна шта га чека; ЊОЈ се, ЖЕНИ, досадило, ња скупила ствари и отишла; БРАНКА је, ЖЕНА, вредна и озбиљна, њу ће свако радо њрмити; А што ти њега њрдиш? Није ОН, ДЕЧКО, крив; ПЕРА је, ЧОВЕК, њамешан, он ће умети да се снађе; ОН је, ЧОВЕК, удовац, није њему лако; и сл.* Применом парафразног теста показује се, међутим, да никаква експресивна редупликација није овде посредни. „Суштински назив“ функционише искључиво као парентично постављена модална ознака — упозорава на то да је говорном лицу посебно стало до тога да буде обезбеђено одговарајуће разумевање за оно што се о датој особи саопштава: *ОН, ЧОВЕК, није луд да оде кад зна шта га чека* (= „Он, НАРАВНО, није луд да оде кад зна шта га чека“); *ЊОЈ се, ЖЕНИ, досадило, ња скупила ствари и отишла* („Њој се, РАЗУМЕ СЕ, досадило, па скупила ствари и отишла“); *БРАНКА је, ЖЕНА, вредна и озбиљна, њу ће свако радо њрмити* (= „Бранка је, РАЗУМЕШ ЛИ, вредна и озбиљна, њу ће свако радо њрмити“); *А што ти њега њрдиш? Није ОН, ДЕЧКО, крив* (= „А што ти њега њрдиш? Није он, СХВАТИ, крив“); *ПЕРА је, ЧОВЕК, њамешан, он ће умети да се снађе* (= „Пера је, РАЗУМЕ СЕ, њаметан, он ће умети да се снађе“); *ОН је, ЧОВЕК, удовац, није њему лако* (= „он је, СХВАТИ, удовац, није њему лако“); и сл.

Ова псеудоредупликативна употреба „суштинског назива“ остajала је до сасвим недавно потпуно непримењана у науци²¹. Чак ни наша три најрепрезентативнија речника — *Рјечник хрватскога или српскога језика* Југославенске академије знаности и умјетности, *Речник српскохрватској књижевности и народној језика* Српске академије наука и уметности и *Речник*

²¹ Од језичких стручњака, колико је мени познато, прва је Ирена Грицкат-Радуловић забележила пример којим се таква употреба егземплификује. Овај гласи *Он, човек, хтео да се захвали, а испало нешто сасвим друго*, а споменут је само успутно, као прикладна илустрација колоквијализама којима странац по правилу не влада, уколико није билингвиста (в. Ирена Грицкат-Радуловић, *Забљесања о билингвизму*, Зборник Матице српске за књижевност и језик XXX, 2, 1982, на стр. 168, нап. 15). Већи број оваквих примера наведен је у моме раду *О једној експресивној синтаксијској конструкцији*, који је предат за штампу још крајем 1983. године, а објавиће се 1985. у Москви као један од прилога зборнику *Грамајическиј сјрој славјанских јыков. Проблеми истојри*, посвећеном успомени академика Виктора Ивановича Борковског (приређивач ове јубиларне едиције је Институт руског језика Академије наука СССР). Међутим, тамо се у жижи пажње налазе првенствено реченице са „суштинским називом“ изговореним испред, уместо иза предикатског придева, а основни циљ рада је да се укаже на неидентичност принципа по којима се у руском и српскохрватском интерпретира смисао оваквог редоследа у изговарању именице и придева.

српскохрватскога књижевног језика Матице српске — о њој доследно ћуте. Ти речници, уосталом, не пружају довољно сведочанстава ни о томе да „суштински назив“ може сигнализирати значење „постоји разумевање за...“, односно „тражи се разумевање за...“ и ван псеудоредупликативне синтаксичке позиције. За ту могућност поуздану потврду даје, у ствари, свега један једини пример, забележен у Речнику Матице српске под одредницом *човек*. Он гласи *Јаша Марко лајано и чуди се ЧОВЕК ишло Срби беже од њега* (из језика Радоја Домановића), а прати га објашњење: „у значењу заменице *он*, кад се чије држање описује као разумљиво, логично“, као и напомена да је преузет из разговорног језика.

У Речнику Југославенске академије, опет под речју *човек* (под осталим одредницама које би иначе такође долазиле у обзир — *девојка, деčko, жена* — ту је, као и у друга два речника, истоветна ситуација: одсуство било какве информације) затичемо по који пример из (нешто) ранијег развојног периода чија изворна интерпретација није у пожељној мери прозирна. Да ли је, рецимо, Милан Ђ. Милићевић, написавши *Пој Маша је човек млад, тек ако је прешао 28 година* хтео тиме рећи „Поп Мата је, РАЗУМЕШ ЛИ, млад, тек ако је прешао 28 година“ или „Поп Мата је ПО СВОМ ЖИВОТНОМ ДОБУ млад, тек ако је прешао 28 година“? По свој прилици, треба се одредити за ово друго тумачење. Има, наиме, сличних примера из језика других писаца XIX века за које је очигледно да су, упркос редоследу именица па придева, лишени модалног значења (уп., рецимо, овај — написао га је Ђура Даничић: *Ејлон бјеше човек врло дебео*²²). У таквим је случајевима пребацивање придева у финални — рематски — реченични положај искоришћено, у ствари, као средство којим се показује да говорно лице поставља на придевско значење нешто изразитији комуникативни акценат (истим се поступком, у исту сврху, служи и дан-данас стандардни руски — уп. експресивно *Маша девошка умная*, насупротив неекспресивном *Маша умная девошка*). У стандардном српскохрватском наших дана, и не само у њему²³, овакву експресивну службу, под нормалним околностима, прима доследно на себе наглашеније изговарање придева чије се значење истиче: *Маша је ња мейна девојка* и сл.²⁴. Тек кад околности постану специфичне, што се догађа уколико у први комуникативни план доспе контрастивни однос између дате и друге неке особине, функцију коју у нормалним приликама обавља наглашеније изговарање придева преузима на себе његово премештање у положај иза именице: *Маша је девојка ња мейна, али лења* и сл.

Поређење (у речницима посведочене) језичке праксе деветнаестог и ранијих векова с овом непосредно актуелном (а речнички још недо-

²² *RIAZU* под речју *čovjek*.

²³ Са српскохрватским се у овом погледу слаже, рецимо, словачки; в. како су описане одговарајуће словачке прилике у контрасту са руским у раду Светлик Јан, *Синтаксис руског језика в сопоставлении со словацким*, Братислава 1970, на стр. 108.

²⁴ О овој разлици српскохрватског према руском више је речено у моме раду приложеном за зборник који је посвећен успоми В. И. Борковског.

вољно регистровано) показује да се садашња употреба „суштинског назива“ разликује од пређашње у два смисла. На плану модалног означавања она је у добитку — „суштински назив“ је данас остварљив и у псеудоредупликативној синтаксичкој позицији, а на плану експресивног изражавања, напротив, у губитку, и то двоструко: данас се по правилу „суштински назив“ више нити удружује с другим каквим називом човека (*Он је удовац* и сл. уместо *Он је човек удовац* и сл.), нити премешта из положаја иза предикатског придева у положај испред њега (*Он је љубоморан човек*, односно *Он је љубоморан човек* и сл., а не *Он је човек љубоморан* и сл.). Ове две основне иновације, од којих се прва своди на добитак, а друга на губитак, стоје, без сумње, у најтешњој међусобној вези. На овакав закључак упућује следећа анализа.

Треба имати у виду околности под којима „суштински назив“ остварује своју псеудоредупликативну функцију у односу на субјекат реченице чији је предикат исказан придевом или именицом и помоћним глаголом *јесам*. Тај помоћни глагол, следећи законе распореда енклитика, разбија својим присуством непосредно суседство субјекта и „суштинског назива“, тако да овај доспева, по месту изговарања, у непосредну близину предикатског придева, односно именице. Да није једва приметне изговорне паузе (коју правописна пракса пресликава зарезима), чије је постојање једина спољна ознака његове парентеличности, „суштински назив“ би се, због оваквог свог изговорног положаја, неминовно протумачио као остварен у синтагматском споју са датим придевом, односно именицом; уп. *Он је, човек, разуман* са *Он је човек разуман*, *Он је, човек, удовац* са *Он је човек удовац* и сл. Међутим, оваква минимална изговорна пауза није довољно проминентно разликовно средство у перцептивном смислу — лако се може и пречути. Према томе, нимало не изненађује то што се језик постарао да ликвидира напоредну остварљивост примера типа *Он је, човек, разуман*, односно *Он је, човек, удовац*, и примера типа *Он је човек разуман*, односно *Он је човек удовац*; тиме је он ишао на руку споразумевању. Непредвидљив је ту, у ствари, могао бити једино избор начина на који ће се разрешити комуникативно неподобна ситуација. У нашем случају тај се избор свео на постављање новог синтаксичког правила: под нормалним околностима саопштавања, непосредно испред предикатског придева, односно предикатске именице, може се поставити једино онај „суштински назив“ који је парентетичног карактера; уколико овај услов није задовољен, „суштински назив“ се поставља иза придева, а с именицом се уопште и не удружује.

На два главна питања овде засад још није одговорено: (1) како је могло доћи до тога да се означавање „модуса разумевања“ веже за „суштински назив“ и (2) како је „суштински назив“ доспео у псеудоредупликативну синтаксичку позицију. Покушаћу да дам одговоре идући за редоследом питања.

Чак и да нема тога чиме располажемо — потврде речника да „суштински назив“ већ поодавно функцију означавања модалности удружује с парапрономиналном службом, ми бисмо се определили за претпоставку да је управо под окриљем те службе једино и могло доћи до

коришћења „суштинског назива“ као својеврсне модалне ознаке. Њој, наиме, у прилог говори следећа анализа.

Од најстаријих времена до данас „суштински назив“ служи именованој како људског створа у најопштијем смислу, тако и појединца непознатог идентитета, што је у пуном складу са његовим лексичким значењем. Међутим, његово накнадно стечено својство да на заменички начин исказује познату особу не стоји у истом складу са његовом лексичком семантиком. Посреди је, очигледно, иновација срачуната на сигнализовање нечег специфичног. До разрешења загонетке није тешко доћи уколико се има у виду ово: по природи ствари, схватљивији су нам поступци који важе као својствени човеку уопште од индивидуалних поступака. Према томе, наше инсистирање на потреби да буде правог разумевања за смисао (тежину, умесност и сл.) онога што је одређена особа учинила (односно чини) лако налази себи одговарајући граматички израз у простој чињеници да смо ми ту особу, приликом саопштавања њеног поступка, језички дезиндивидуализовали, поопштили, једном речју — исказали, мимо очекивања сабеседника, „суштинским називом“.

„Суштинском називу“ који је постао употребљив и као ознака специфичне модалности освајање псеудоредупликативне синтаксичке позиције није могао бити једноставнији задатак. У језику је, наиме, већ постојала уходана традиција (непрекинута до дана данашњег) да се, парентетичним постављањем карактеристичног квалификативног назива уз лично име, односно личну заменицу, исказује специфичан модални однос — сажаљевање особе на коју дато лично име, односно заменица упућује због онога што се о њој саопштава: *Ona NEVOĀNICA videći se trpiti toliku nevoļu* (око 1508, Сењ²⁵); *On se SIROMAH, može biti od straha, razboli i siđe s pameti* (Вук²⁶); *Њу, ЈАДНИЦУ, однесу одмах у болницу; Њему, НЕСРЕЋНИКУ, украли новчаник*; и сл. Ништа природније није могло бити него увести по истом принципу и суштински назив са својством модалне ознаке у исту парентетичку синтаксичку позицију (која је овог пута, због датог лексичког значења „суштинског назива“, добила редуликативни привид); уп. *Она, ДЕВОЈКА, видећи толику nevoļu . . . ; Он се, ЧОВЕК, од чуда разболи; Њу, ЖЕНУ; однесу одмах у болницу; Њему, ЧОВЕКУ, украли новчаник*; и сл. са претходно наведеним примерима.

Из целокупне досадашње анализе происходи закључак који може бити и од ширег теоријског интереса: под одговарајућим семантичким околностима, „суштински назив“ се у савременом српскохрватском функционално поистовећује с прилогом, и то или предикатским или реченичним; да би се прво остварило, „суштински назив“ мора бити интегрисан заједно с квалификативним придевом у јединствену предикатску јединицу, док се као нужан синтаксички предуслов за ово друго поставља, разуме се, парентетичност његовог положаја у реченици.

Београд

Милка Ивић

²⁵ RJAZU под речју *nevoļnica*.

²⁶ RJAZU под речју *siromah*.

S u m m a r y

M i l k a I v i ć

**CONCERNING CERTAIN SYNTACTIC FUNCTIONS OF NOUNS
LIKE *MAN*, *WOMAN*, ETC.**

This paper sheds light on the semantico-syntactic circumstances in which nouns denoting a human being as embodied in one of its appropriate biological versions — *man*, *woman*, *girl*, *boy* and the like — become functionally equivalent to adverbs.

In fact, in colloquial language today a noun of this semantic type may be functionally equated with either a predicate or sentence adverb. The former occurs when we join it with an adjective in a predicate position in order to designate the quality it names as innate (*Ona je bila hrabra ŽENA* — „She was BY NATURE brave“ and so on), the latter when we place it in a parenthetical position after a word denoting the person whose action we are communicating in order to stress the importance of comprehension to this communication (*Nisu je pozvali, pa se ona, ŽENA, uvredila* — „They didn't invite her, so she, of course, was offended“ and so on).

Furthermore, this paper also sets forth the original principle, as distinct from the present one, governing the syntactic distribution of these nouns and points out the circumstances that might have led to this principle being abandoned in favour of the present one.